

Un memorialist elegant și sobru: Viorel Gheorghiu

"O anumită sfială a mărturisirii m-a stăpânit de copil. Mă stăpânește și astăzi" (p. 7), își avertizează Viorel Gheorghiu cititorul în: " **ET EGO. Sărata. Pitești - Gherla - Aiud. Scurtă istorie a devenirii mele** " [Timișoara; Editura Marineasa; 1994]. Totuși, faptul că " *ideea culpabilității generale a și fost vehiculată, la noi* (e vorba despre repetate afirmații în acest sens ale lui Gabriel Liiceanu și ale altora; n. n.) , *tăcerea victimelor fiind explicată prin ea*" (p. 9), Viorel Gheorghiu purcede la înșurubirea amintirilor, nu ca o mărturie, ci ca o mărturisire. Însă aduce o precizare ce *privește modul de realizare a mărturisirii, de validare a ei ca mărturie în cadrul unui proces. Fiind vorba nu doar de un martor, de un privitor, ci de un pătimitor, prestația acestuia, în speță a mea, pentru a fi cât de cât concludentă, se cere a fi integrată unei existențe și prezentată ca atare*" (p. 10). Aceasta este imaginea *in nuce* a celor ce se vor desfășura în continuare și explicarea extinderii amintirilor de temniță în trecut, cu existența vieții autorului de la începuturile ei. Avem de-a face, deci, cu o autobiografie în înțelesul normal al cuvântului.

Pentru o mai clară ordonare a faptelor și evenimentelor, memorialistul își deschide multe capitole cu o avertizare calendaristică sau spațială, ori măcar părți ale acestor capitole. De pildă, cel dintâi începe cu: *14/27 septembrie 1922. Ziua Crucii*, ziua nașterii sale, excelent simbol al tuturor răstignirilor câte urmează a ne fi comunicate. La acea dată tatăl lui avea 22 ani și era încorporat; mama - 24; și mai sta agățată de poalele ei, sora lui Cornelia, atunci în vârstă de 2 ani. Urmas să se mai nască în casa de lemn în formă de L, din centrul Gurahonțului: Ștefan și Florica. Părinții tatei, cu care conviețuia familia, fiind bapțiști, nunta lui cu o ortodoxă care nu și-a lepădat religia fu socotită de dânșii afront personal. Autorul, după ce a explicat pe larg că nu îi stă în fire să vorbească despre sine, când trece la lucru, în fața colii de hârtie, o face cu har, cu plăcere și cu talent literar, cu blândețe, cu răbdare, cu satisfacția oferită de cuvântul cuprinzător și potrivit, găsind ritmul frazei cel mai grăitor minții și sufletului nostru, pentru a izbui să ajungem la atmosfera evocată în scriere și la ideile sale. Din următoarele, desprindem atât o viziune asupra vieții în familia lui, cât și una asupra formării celui mic, precum și alta asupra tradițiilor gurahonțene în mijlocul cărora se ridică. Ne aflăm sâmbetele seara, " *cu scăldatul în fața jarului din soba de tuci, cu ușa deschisă, (...cu mirosul) de sarmale, de cartofi copti în coajă, de castane, coapte și ele. O agitație aparte, alta decât aceea de peste săptămână, se potolea treptat, pentru a face loc zilei de odihnă, pentru a face loc sărbătorii. Nu-i înțelegeam sensul. Lecturile bunicii, cu voce tare, din Biblie, mă fascinau, nu însă ca texte sacre, ci ca simple istorisiri, ca simple povești. Pacea, în schimb, cobora în sufletul meu, de pretutindenă, ca o harismă a însăși sărbătorii. Și această pace ce, pe măsura trecerii anilor, se subția continuu, era de natură să împrumute, nu doar ființelor, ființei mele, ci tuturor lucrurilor, un plus de candoare. Sâmbătă seara, după ce, îmbrăiat, îmbrăcam cămașa de cânepă și bumbac, țesută de mama, lumina lămpii cu petrol mi se părea mai calmă, pereții încăperii, mai albi, fulgii de zăpadă, întrezăriți printre perdelele ferestrei, mai fascinanți, mai ușori. Mă bucura sărbătoarea, fără ca totuși să fiu un prunc credincios, un stăpânit de fervori, poate pentru faptul că religioși, din cale afară, nu-mi erau nici părinții. Obiceiurile erau respectate. Lipsea în schimb zelul. Grija zilei de mâine nu lăsa prea mult loc pentru cele duhovnicești. Sau, poate e mai exact a spune că, această grijă, ce acoperea deopotrivă și pădurea și holdele și animalele și oamenii casei, avea ea însăși, în sine ea, o mare doză de spiritualitate și sacru. Între supranatural și firesc nu existau limite, nici spațiu de manevră, nici timp de târguială. Soarele era sfânt, fărâmitura de pâine era sfântă, răsuflarea bouului, la fel. Sărbătorile nu făceau altceva decât să reîmprospăteze sfințenia aceasta cvasigenerală, sfințenia întregului cosmos. Natura sfințită prin om? Omul sfințit prin natură? Cine să știe? Ce știu e faptul că, de Bobotează, praznic împărătesc, prin sau cu nimic mai prejos decât cel al Nașterii sau Învierii, în ajun, era așteptat preotul. Bunica își căuta refugiu pe la frați. Preotul, crâșnicul și cântăreții ajungeau, de obicei, înspre seară. Casa era proaspătă, noi eram primeniți, focul, în sobă, jucăuș de-a dreptul. Pe masă, darurile pentru preot, cinarul pentru noi, adică un colac mare, cu un ou răscopt la mijloc și cu un număr de coarne, egal cu numărul vitelor din grajd, pe de margini. După sfințire, aceste coarne erau tăiate de mama și împărțite animalelor, ca un fel de cuminecătură. Era atât de puternică legătura om-animal, încât tata nu a conceput să vândă, sub nici un motiv și în nici o împrejurare, vreunul din animalele lui măcelarilor, un asemenea gest echivalând pentru el o omucidere" (p. 13-14).*

Din acest stil meditativ-confesiv, suntem adânciți într-unul colorat, cu o frază la fel de amplă în respirație, panoramic, potrivit mulțimii adunate a doua zi, la început de săptămână.

"Lunea, zi de piață, nu mai vorbesc de târgurile zise de țară, satul devenea literalmente neîncăpător. Limbajul nearticulat al animalelor de tot felul aduse spre vânzare, clincățul clopoțelilor de pe harnașamentele cailor prinși la căruțe, cântecul tânguitor al câte unui cerșetor, forfota mulțimii, belșugul

produselor, mirosul de pâine proaspătă și friptură, de ardei gras, de busuioc și canapăr, și mai presus de toate preumblarea visătoare a tinerilor, băieți și fete, în haine de sărbătoare, se îngemănau, de fiecare dată într-un spectacol unic, un fel de paradă. Componenta strict economică a manifestării era vădit subordonată celei sărbătorești. Prilej de destindere, prilej de cunoaștere, prilej de satisfacere a unor dorințe difuze, a unor orgolii nevinovate, a unor patimi politice chiar. În mod precumpănitor, panorama era țărănească. Nu lipseau însă nici domnii: învățători și preoți, notari și doctori, studenți și elevi, o lume oarecum paralelă, cu trăsături distincte, preocupată de salvagardarea statutului propriu. Locul de întâlnire al domnilor era Casina; al domnișoarelor și domnișorilor, casa vreunui elev, sau student, din sat" (p. 16-17).

Influenței mediului familial, ghicit din precedentele, a aceluia social rural abia cunoscut, i se adaugă aceea formativă a naturii, la care micuțul Viorel e sensibil în aspectele ei gospodăresc-domestice, unite tot tabloului familiei, lărgite.

" Fructe, exceptând prunele, nu prea avea tata. Avea în schimb bunicul după mamă, bunicul și unchi. Mergeam la el, duminică de duminică aproape. Locuia într-o casă veche, la marginea satului, împreună cu doi feciori, cu nurorile și nepoții. În grădinița de flori, dinspre stradă, un iorgovan imens mi se părea a fi mereu în floare. În spatele casei, livada: meri, peri, pruni, cireși și unul sau doi scoruși. Intram în curte, urcam panta, apoi scara sau treptele de lemn, intram în tindă, în fapt o bucătărie cu vatră și cuptor de copt pâine, printre puținele din sat de care-mi aduc aminte. Mătușile găteau pe pirostrii, sau în oale mari, de lut, așezate în jurul flăcării. La mijlocul încăperii, destul de întunecoasă, o masă rotundă și joasă ne aștepta, anume. Pe masă, un singur blid și linguri de lemn. Noi, nepoții, ne așezam pe scăunele și sorbeam pe nerăsuflăte bucatele, chiar dacă nu eram flămânzi. Ceremonia, prea des repetată, devenise obișnuință. Și noi, copiii, ne simțeam din cale afară de bine, mai ales dacă, bunicul săltându-ne pe genunchi, ne mai oferea și o bucată de zahăr, semn că în dimineața acelei zile golise și el câteva păhărele de vinars întors" (p. 17-18).

Vizita la bunici era înlocuită, cu alte prilejuri, de cea făcută vitelor, mijloc oșebit de observare și întipărire în memorie a naturii - ce rămâne agățată de treburile gospodarului, de nedespărțit de Util (ca și de bunic, căruia i se face un scurt și cuprinzător portret); vrednic de reținut este acest acces la Frumos al țaranului prin vâlul nevoilor existenței de zi de zi, Frumos de care depinzi și care ...depinde de tine!

"Bunicul după tată, cel care locuia împreună cu noi, al cărui nume, Giogiță, îl purtam, a fost un bărbat frumos și chiar "schitaș", adică atent cu ținuta. Sâmbătă de sâmbătă, își ungea curelele opincilor cu slănină, de sclipeau cum, la altcineva în sat, eu nu am văzut. Nu l-am apucat lucrând la câmp. De când îl știu, vara, păstor, iarna, tăietor de lemne, acasă, nu în pă dure, sfărâmtor de porumb, ori croitor de șube. De noi, nepoții, nu era apropiat. Nu-mi amintesc să ne fi ținut vreodată pe genunchi sau să-mi fi adus, din pădure, un pumn de fragi. Ciuperci, da. Le prăjea pe plită, îmbiindu-ne și pe noi, copiii (...). Duminica, tata urca la "Poieni", să ducă vitelor tărâțe cu sare. Nu o dată, l-am însoțit și eu, pentru a învăța drumul. Ajungeam în zăvoi, ocoleam pădurea, o apucam pe marginea unui pârau umbros, străjuit de ferigi, urcam pe poteci întortochiate pentru mine. Efort obositor, dar și fascinant: umbrele, răcoarea, foșnetul, cântecul vreunei păsări, săgețile de lumină, scăpate printre frunze, movul florilor de spânz, flori în formă de cupă, ferigile, mușchii, susurul apei, totul mi se părea nou, uluitor. Descopeream pădurea, pe dinlăuntru, nu ca peisaj și îmi era teamă. Basmele, toate, roiau amenințător în jurul meu. Lipseau doar smeii. În sfârșit, iată-ne ajunși la izvoare, locul unde se adăpau animalele. Până la zăcătoare, locul sau poiana cu nuci, unde mânau peste noapte, și unde era și coliba bunicilor, mai era puțin de urcat. Eram așteptați. Fiecare vițel, fiecare junincă, fiecare vacă câștigată (gestantă), și-a primit rația, și-a lins botul, și-a lăsat îmbrățișată. A îngenunchiat apoi, ca într-o rugă, la umbra nucilor, să rumege în liniște. Se spune, în popor, că ochiul stăpânului îngrașă vita. Privind, am avut senzația contrarie, că ochiul vitei, umed și blând, îngrașe stăpânul sau, poate, și unul și altul. Bunicul, tata și eu, ne-am așezat apoi în jurul focului ce mocnea în gura colibeii, am fript slănină, am băut apă și am ațipit, vreme de o oră. Ne-au trezit animalele, al căror orologiu biologic indica timpul pășunatului de după prânz. Am mai repetat aventura și de unul singur. Am dormit cu bunicul în colibă, câteva nopți la rând. Era un taciturn, răgușit pe deasupra. Mi-a povestit, totuși, întâmplări cu șerpi surprinși în colibă, la giobul cu lapte (un fel de puțină mică), întâmplări cu motrești, mi-a vorbit despre furtuni, trăsnete și incendii. Acum noaptea era senină, constelațiile păreau la o aruncătură de piatră, iar eu, eu eram fericit" (p. 25-27). Avem în mâini cartea unui scriitor deloc lăsat în urmă de clasi ci! Un povestitor din familia lui Mihail Sadoveanu, care-și ia răgazul să depene firul pe îndelete și să strecoare în istorisire și observații etnografice, împletite în așa fel cu șirul narațiunii încât abia de le bagi în seamă.

Autorul dă vina pe situarea părinților săi în starea plugarilor, pentru simțământul de frustrare resimțit în copilărie; este fața văzută a lucrurilor și la îndemână pentru identificarea rădăcinilor ei. Nu voi aduce argumente din restul lucrării împotriva părerii sale, ci voi enunța însă opinia că ea deriva probabil din situarea țăncului între două tendințe contradictorii în educație: linia credinței materne și aceea impusă de bunicii paterni. Binecuvântată stare de frustrare totuși! Căci ea conduce mâna sa purtătoare de condei, astăzi, la o precizie de exprimare de invidiat: " *Pâinea mea cu magiun era bună. Cornul lui cu unt, lăcomos. De cerut vreun dumicat, nu i-am cerut niciodată*" (p. 18).

Portretele ce ne rămân de pe urma acelei perioade sunt creionate apăsat și ne aduc în fața privirilor inși pe care-i nemurește desenatorul, dându-le ceva din propria-i viață. " *În imediata vecinătate, casele a două familii înrudite, de evrei. Urmare a atâtor zilnice treceri, ajunsesem să-i cunosc, fără să fi schimbat cu ei o vorbă și să le intuiesc decăderea. Erau doi bătrâni uscați, îmbrăcați în caftane, purtând cipilici tradiționale, cu bărbi albe și lungi ce nu au cunoscut foarfeca sau briciul, cu perciunii așijderea, stând pe bancă, în fața fostelor lor dughene și pufăind din niște pipe cu cămișe din cale afară de lungi, înconjuțați, uneori, de nepoți sau strănepoți murdari și pentru mine, ciudați, din pricina părului cărlionțat ce le flanca urechile clăpăuge, asemeni unor lujere desfrunzite. Prin urmare, nu toți evreii huzureau*" (p. 19-20). Alte portrete nu te mai lasă să ghicești, din aerul plutind între cuvinte, biografia modelelor. Dimpotrivă, pata de culoare și desenul alternează cu gestul, cu fapta, și completează profilul moral al portretizatului astfel încât îți rămâne înfipt în inimă, aparent, fără pereche. " *Ca dascăl, în anii aceia, l-am avut pe Savu Dorca, bărbat frumos, în pofida cheliei totale, cu ochi pătrunzători și mustăcioară, îmbrăcat după moda anilor 1900, cu redingotă și steif, pedant, rezonabil, dar și sever. Își făcea meseria cu multă dăruire, îmbinând savant nuiaua cu recompensele. Era necăsătorit și-și cheltuia o parte din venituri pe ilustrate și dulciuri pentru noi. Un răspuns bun, o bomboană, un abțibild, o ilustrată, după caz. Trofeul cel mai râvnit de noi, băieții, era automobilul. Nu l-am obținut niciodată, deși eram socotit elev bun. Bun, în deosebi, la socoată*" (p. 19).

Un al treilea tip de portret este acela în care replica memorabilă, aptă să caracterizeze, se împletește cu descrierea fizică și cu trimiterea biografică.

" *Profesor de matematică, în acești primi ani de școală normală, l-am avut pe Adam Dragoș. Moș la origine, și el, ca și Traian Mager, fost ofițer în armata națională a Transilvaniei, omul care a oprit înaintarea trenului blindat al lui Bela Kun, în fața tunelului de la Ciuci, Vârfurile de astăzi, Adam Dragoș era un profesor sever. Nu agreea fotbalistii. Să nu te fi văzut în cămașă, cu bocanci și în pantaloni scurți, că aveai de tras ponoase. "Fătu meu, capu-i făcut să gândești, nu să dai cu el după minge. Rostul lui nu e să țină loc de picioare, așa că te du, fătu meu, la loc și învață. În catalog, nota 4". Era sever și la examenele de diplomă, de la care era nelipsit, datorită gradului didactic și vârstei. Sever, dar, într-un anume fel, și părtinitor. Ținea mult ca primul clasificat, pe centru, să fie unul din elevii lui. Dacă lucrurile nu ieșeau așa, ridica ștacheta, anume pentru a pune în dificultate candidații veniți de la alte școli. Și nici să-i fie respins vreunul din proprii lui candidați, nu concepea. Patriotism local. În ce mă privește, mă socotea un elev bun. Bun, nu foarte bun. La examenul de sfârșit de an, ultimul, întrucât, în anii ce au urmat, s-a renunțat la el, răspunsurile mele l-au descumpănit. "Ai răspuns prea frumos ca să nu-ți mai pun și alte întrebări". Și mi-a mai pus, și am răspuns corect, și m-a notat cu 10, pentru el, cu totul neobișnuit*" (p. 33-34).

Portretul în care mediul casnic capătă voce și lămurește caracterul, lasă posterității un pastel reprezentându-l pe Ovidiu Cotruș elev, cum istoria noastră literară nu are încă. De aici se vor inspira cei care vor scrie despre eseistul care a îmbogățit, prin personalitatea sa, revista excelentă "Familia".

" *Printre tinerii care au depus legământul (Frățiiilor de Cruce; n. n.) odată cu mine, dacă îmi aduc bine aminte, a fost și Ovidiu Cotruș. Ne cunoșteam mai demult, eram chiar prieteni. Mergeam împreună, adesea, pe strada Episcopiei, la Biblioteca Institutului Francez. Pe drum îmi recita versuri, ba din Claudel (în text, o regretabilă greșeală de ortografie: Claudelle; n. n.) , ba din propria-i creație, poeme lungi, subsumabile unui singur titlu: muzica lucrurilor. Dezordonat și vesel, spumos la vorbă și posesiv, era greu să-ți înscrii discursul propriu în fluviul discursului lui, pentru a face să se nască dialogul. Îmi era drag, din cauza spontaneității, a lipsei de prejudecăți, a spiritului lui boem. Cu el am fost, pentru prima oară în viață, într-o grădină de vară, seara, cu un pahar de vin în față. Părea a fi un om al casei. Ambianță romantică. În povestirile lui, vorbea despre sine, ca nici o dată, cu o undă de tristețe: pierderea mamei, refugiul de la Oradea, lipsa simțului practic, despărțirea de unchi, poetul Aron. În noaptea aceea am rămas la el. Era singur. Tatăl, profesor de geografie, lipsea. Locuia într-o casă parter, nu departe de grădină, fostă a unchiului. Câteva trepte, o terasă închisă, în formă de L, bucătărie, cămară, dormitor și două camere cu ferestrele spre stradă. În bucătărie, veselă nespălată; paturile nefăcute; în prima cameră,*

un divan nefolosit, patul meu de-o noapte, un birou cu praful de un deget, în spate, o bibliotecă mare, cu ultimile noutăți editoriale, scaune, tablouri. E camera de lucru a poetului Aron Cotruș, de pe vremea când locuia în țară. Alături, prânzătorul, acum un fel de magazie frecventată de șoareci. Pianul soției poetului, interpretează celebră în epocă, acoperit și el de atotprezentul praf. Pe aproape, un cuțar imens, cu toaletele doamnei, cele pentru concerte, o masă, două bufete, totul într-o răvășeală desăvârșită. Privind, am înțeles ce înseamnă lipsa femeii, după cum am înțeles și de ce Puiu era atât de dezordonat și de nonconformist. Dezordonat în viața de zi cu zi, nu însă și în gândire și în comportamentul etic. Starea de fapt nu-l descumpănea. Lucrurile sunt cum sunt și pace. Cel căruia nu-i convine să nu- i calce pragul. Am răsfoit cărți, am schimbat gânduri, până târziu, după miezul nopții, apoi am adormit zicându-mi că, probabil, așa trebuie să fie poezii, toți poezii, eu nesocotindu-mă ca aparținând tagmei; prieten, da, prieten ce știe să asculte. Doar atât" (p. 47-48).

O împletire a tuturor mijloacelor de mai sus, descrierea fizică, aceea a mediului mobilier, ca reflectând psihicul subiectului, citarea sumară a vorbirii, în măsura în care personajul e exprimat de ea, o găsim în portretul șefului Securității:

" Camera spațioasă; biroul masiv; biblioteca, de formă; pe jos, covoare persane; aparent, ambianță elevată, luminoasă, îmbietoare la dialog. Nimic din rigiditatea cazonă, nimic dezagreabil, nimic amenințător. Locatarul, până la proba contrară, curând oferită, un domn. Un tovarăș inteligent, cinic, crud, dar domn. Incompatibilitatea, absurdul, au aici concretețe. Răspunde la numele de Rafila. Maiorul Rafila, comandant, relativ tânăr, roșcat, masiv, afișând o excesivă eleganță vestimentară; originar din Dezna, adică din județ. Tatăl, român; mama, rusoaică. S-au cunoscut în prizonieratul primului război mondial. Pregătirea, medie; profesiunea, maistru tinichigiu, la depoul C.F.R., așa se spunea. Mă privește cu aer de satrap, sigur de sine. "Ce mai aștepți, desfă-i cătușele!" Comisarul, parcă mai timorat ca mine, execută prompt. "Ei, cum e? Credeai că o să scapi? Noi procedăm științific și, ca atare, nu greșim. Științific. Și acum, că l-am văzut, duceți-l la arest!" " (p. 133).

Stilul, aproape de proces verbal, de 'fișă de cadre' - oroarea amintirii ei, din comunism!... -, este cel mai potrivit profesiei individului: are ceva din uscăciunea sufletului său, pentru care semenii reprezintă doar dosare de umplut cu date ce condamnă. Comportamentul său locativ și cel vestimentar îi scot în evidență duplicitatea. Replica, de tip caragialesc, îi vădesc ridicolul.

Între timp, pe când noi zăbovim în dreptul unei imagini umane, a alteia, viața înaintează. Copilul este arestat în două rânduri; a doua chiar condamnat la șase luni; continuă exercițiile literare, el care citea mult și opere de calitate. Se analizează și autodefinește: " Universul meu era unul emoțional, cu reprezentare logic vizuală. Nu aparțineam creatorilor de istorie și nici analiștilor, ci pătimitorilor, împlinitorilor de destin" (p. 63).

Înainte încheierii cu o lună a condamnării este trimis pe front, oricât de tânăr era: legionarii, pe linia întâi! Peisajul continuă să-l atragă: " Nevoia de frumos rămâne vie" (p. 81); să-i șoptească sterp; să-l obsedeze: " Sărata, fost sat nemțesc, un târg mai degrabă, situat undeva în sudul Basarabiei, mi s-a părut neprimitoare. Era toamnă. Ploaie, noroi. Gara, izolată. Drumul până în localitate, lung, desfundat, anevoios. Nici un copac, nici o grădină cu pomi. Casele, unele arătoase, acoperite cu țiglă, păreau pustii. Din coșuri, nici o ridicare de fum. Dușumelele, vopsite, aminteau încă de vechii stăpâni. Gardurile, din așchii de gresie, scunde, aduceau a ziduri de cetate în ruină. Străzile, glod, numai glod. Viroaga din partea de răsărit nu avea apă, doar câteva bălți. Câmpul de dincolo de ea era plin de ciulini. Aspect de stepă rusească. De la gară până la comandament, câțiva kilometri buni, țipenie de om. Cumplită pustietate" (p. 68). Descoperă și în aceste condiții, altele decât cele din vremea liceului, frumusețea prieteniei: "În clipele de răgaz, discuții. Neprețuit dar disponibilitatea aceasta. Nu te mai gândești la câte au fost și nici la cele ce s-ar putea să survină. Clipa ți se dilată până la anularea de sine, ca durată. Evaziune, zic unii. Probabil. Fără intenție, însă. Evaziune în sens de reflex, reflex de apărare" (p. 75).

Afirmația i se pare incompletă; revine, dezvoltând o parte din ea: " Soldatul nu are răgaz și nici disponibilitate pentru a se gândi la viitor, nici chiar la ziua de mâine. El trăiește într-un prezent continuu, se luptă pentru clipă, nu pentru viitor" (p. 76). Învață permanent din existența fugace; și nu totdeauna lecțiile sunt încurajatoare; au tentă amară, disperată chiar: " Eroii de ieri sunt trădătorii de astăzi, eroii de astăzi sunt trădătorii de ieri, sau, mai exact, nu mai știe nimeni despre nimeni ce este" (p. 85).

Scapă din război, fără a mai pleca de frontul de apus și se îndeamnă a se înscrie la Academia Teologică din Arad, singura instituție de învățământ superior unde absolvirea școlii Normale îi era pașaport suficient. După examenele de fine ale anului întâi, în căutarea unei soluții pentru a face studii universitare adevărate, decide să meargă la București, să-și echivaleze ultimul an de studii medii, la Colegiul Sfântul Sava, și să se înfățișeze la bacalaureat, la liceul Gheorghe Lazăr. Apoi, fără a renunța la pregătirea

teologică, se înscrie, la Cluj, la Facultatea de Litere și Filosofie. Ovidiu Cotruș îl introduce în mediul unor studenți care se vor dovedi, în timp, personalități de excepție: Radu Enescu, Ion Maxim, Liviu Birăescu, Encica, Ioanichie Olteanu, Ștefan Augustin Doinaș, Traian Bara, Romulus Munteanu, Ilie Măduță, grup opus celui al uteciștilor panglicari, adunați în jurul ziarului comunist local: Toma George Maiorescu (*alias Maier, arivist, încă modest, cu gesturi timide*; p. 95), Roth, Ciobanu, Ivan Deneș, aflați sub influența lui Pavel Apostol (Erdely), asistentul marxist impus lui D. D. Roșca și redactor șef al organului de presă P.C.R. din capitala Ardealului (el însuși urmând a fi arestat).

E momentul să ne tragem suflitul mai îndelung, în compania profesorilor săi, a căror observare e utilă unei istorii a literaturii române, toți fiind autori ai unor lucrări importante și lăsând în urmă-le dăre luminoase în cugetele studenților viitori scriitori.

" *Concizia, claritatea și eleganța discursului lui D.D. Roșca, fascinau. Climatul de libertate emulativă a seminariilor lui descătușa energii intelectuale nebănuite, în foarte mulți dintre noi. Confruntările percutau în sfere studențești largi, ba și în sfere extrauniversitare, soldându-se cu o afluență de public ce făcea ca Amfiteatrul Pârvan să devină neîncăpător*" (96). Veni și rândul studentului Viorel Gheorghită să susțină un referat la acest profesor, care nu-l cunoștea, deoarece tânărul frecventa mai ales Academia Teologică arădeană. " *Elegant, ca întotdeauna, cu fața rotundă, închiptă, parcă, de Rubens, cu nelipsitu-i ceas extraplat, D.D. Roșca salută, se îndreaptă spre catedră, cercetează sala, întrebă: "Referentul a venit?" Mă ridic, vizibil stânjenit, stângaci. "Poftim." Am înțeles că trebuie să ies la catedră. Ezit. Invitația se repetă. Urc. După ce mă măsoară, continuă: "Nu v-am văzut pe la cursuri". Încerc să explic: "Studiez și teologia. Sunt obligat să mă împart." În sfârșit: "Care vă este subiectul?" Răspund. "Și de ce bibliografie v-ați folosit? Realizez neîncrederea. Aproape că regret faptul de a mă fi hazardat. Îmi pierd prezența de spirit și, în loc să citez autorii și cărțile consultate, consemnate în finalul lucrării, răspund pur și simplu anapoda: "Istoria filosofiei a lui Jules Payot". Stupoare. În sală, zâmbete. De Jules Payot citisem, într-un alt context, o cu totul altă carte: Educația voinței. Mi-am dat seama de eroare. Istoria filosofiei cu pricina era scrisă de Janet și Seailles și nu constituia o carte de referință. Nici un motiv, așadar, ca profesorul să-și facă iluzii. O oră de seminar ratată. "Vă ascultăm ...totuși", un **totuși** nerostit, dar evident, o concesie în extremis. Încep să citez, poticnit, apoi, din ce în ce mai aproape de firesc. Mă încurajează atenția binevoitoare, sau nu, a auditoriului care, pentru a mă putea urmări, este obligat să se concentreze. O mărturisește chiar D.D. Roșca, la sfârșitul discuțiilor care au urmat: "A fost o lucrare dificilă. Pentru a o putea urmări, până și pentru mine a fost necesar un efort deosebit"*" (p. 97-98). Caracterul profesorului este deasupra unei minimalizări injurioase a studentului neatent; dimpotrivă, D.D. Roșca știa a-și expune punctul de vedere onest ce era net în favoarea cugetării stând la baza referatului. În treacăt, menționez că acest portret se deosebește de precedentele: subiectul său 'joacă' actoricește, în respectiva scenă, în fața publicului; tot astfel îl vom simți și mai departe; deci, undeva în subtext, trebuie căutată o dedublare a personajului, ceea ce face din fragment o abordare inedită. " *În vara anului următor, eram de pe acum un student cunoscut, cu examene luate în mod strălucit, solicitat oră de oră, am susținut un nou referat, "Despre categorii", capitol al unui "Dicționar de filosofie" proiectat de Profesor. Lucrările se desfășurau acum în "Amfiteatrul Pârvan", neîncăpător și acesta. Veneau studenți de pe la toate facultățile. Veneau și neuniversitari, mulți cu riscul de a sta în picioare. Caracterul elevat, dar, mai ales liber al discuțiilor, opera ca un magnet. Ideologia partidului unic era în ofensivă, or, aici, în această insulă de intelectualitate, se rezista. Încă. Proseminarul de marxism, organizat și condus de Pavel Apostol, alias Erdely, asistent impus Profesorului și redactor șef al oficiosului comunist, local, nu-și arăta roadele. Lectura referatului a durat două ore. Discuțiile, ca urmare, au fost amânate pentru săptămâna următoare, timp în care impresiile participanților s-au clarificat. La câteva zile după, în drum spre casă, m-a oprit un coleg, Lungu Alexandru, dacă rețin bine numele, un vlăjgan lung de-a binelea, student pierdut în masa anonimilor, ca să-mi spună că, în cadrul unui grup alcătuit din studenții marxiști, condus de Pavel Apostol și de colegul meu Roth, i s-a tras sarcina ca el, cu prilejul discuțiilor pe marginea referatului meu să mă acuze, printre altele, de idealism, propensiuni metafizice, eresuri teologalo-mistice, dar că, în sinea lui nefiind de acord, va pretexta o îmbolnăvire și nu va fi prezent. Am reținut faptul. Era primul semn al unei răfuielei cu urmări imprevizibile*" (p. 98-99) .

Acest element din fundal, cu coloratură politică, pregătește o adevărată explozie, luminând tot același personaj portretizat.

"*La discuții și mai multă lume. La catedră, eu singur. În prima bancă, D.D. Roșca. Cuvinte de prețuire, puține. Liviu Birăescu vorbește ca de obicei, mult. Rețin o singură observație: "Nu e compatibilă apropierea lui Nicolai Hartmann de Maxim Mărturisitorul", primul, un mare gânditor, întemeietor al "ontologiei critice", al doilea, un mistic oarecare. Puiu Cotruș, tot ca de obicei, tace. Alte intervenții, ale*

prietenilor, îmi scapă. Rețin, în schimb, atacul concentric, pregătit cu grijă. Începutul îl face Toma George Maiorescu (alias Maier), urmând pas cu pas indicațiile: idealism, metafizică, ideologie burgheză, mistică, iraționalism, decadență. Argumente? Câteva citate din Marx, din Lenin și Stalin. Continuă Ciobanu, din relatările celor care îl cunoșteau, o brută care, pentru a converti oamenii la P.M.R., nu ezita să recurgă la tortură. Mă acuză, spre amuzamentul sălii, că l-am făcut pe Hegel idealist, când de fapt el e dialectician. Sinteza e operată, concluziile sunt trase de Roth și cu aceasta se consumă și cea de a doua parte a seminarului" (p. 99) .

Cele comunicate par să fie la distanță mare de scopul conturării unui chip fidel al lui D.D. Roșca. și, totuși, ne aflăm mai aproape de el decât o bănuim.

"După o săptămână urmează răspunsurile mele. Observația ridicată de Liviu Birăescu e ușor de rezolvat. Eu constat, simplu, că într-o anumită problemă, Nicolai Hartmann exprimă un punct de vedere asemănător cu unul exprimat, cu secole în urmă, de Maxim Mărturisitorul. Asemănarea rezultă clar din alăturarea textelor pe care le citez. Or, e limpede că Maxim Mărturisitorul nu putea fi influențat de Nicolai Hartmann, în vreme ce Nicolai Hartmann putea, fără ca influența să fie obligatorie. Problema, de altfel, nu e aceea a influenței, ci aceea a coincidenței. D.D. Roșca nu exclude nici influența. "În mediile universitare germane, atestă el, scrierile patristice erau cunoscute" (afirmă profesorul, fără să-și dea seama de pericolul năzărit pe neașteptate, din rândurile studenților săi; sau, altfel, căutând a înțelege momentul, încercând să-l salveze pe cel prins la mijloc, între dulăii de pe băncile universitare; n. n.) . Cazul Ciobanu vădea de departe incompetența. Nu era nimic de răspuns. Dintre replicile date lui Toma George Maiorescu și colegului meu Roth, menționez una singură: "Eu mi-am susținut punctul de vedere cu argumente logice, respectând o metodologie consacrată. Combaterea s-ar fi convenit să fie făcută în aceeași manieră, prin recurs la același gen de argumente, cele logice. Recursul la citatul intangibil, la afirmația tabu, la autoritatea omului politic, echivalează cu punerea pumnului în gură." D.D. Roșca a intervenit, spre satisfacția mea, cu tact, dar corect: "Indiferent de divergența punctelor de vedere, felul în care discuțiile s-au purtat, dovedește, nu doar calitatea intelectuală a interlocutorilor, ci și nivelul, cu nimic sub cel al Sorbonei, sau al Academiei Franceze, la care se poartă aceste discuții, singurul lucru esențial" (... D.D. Roșca fletează vanitatea inșilor dezlănțuiți, crezând că o atare laudă mincinoasă îi va tempera; n. n.) .

La foarte puține zile după confruntarea din Amfiteatrul Pârvan, un articol apărut în officiosul partidului comunist din Cluj, sub o semnătură oarecare, dezlanțuie atacul, atacul politic. Nu se puneau în discuție idei, nu se recurgea la argumente specifice, se incriminau atitudini. "La seminariile profesorului D.D. Roșca, reacțiunea burghezo-moșierească, simțind că i se apropie sfârșitul încearcă o ultimă zvârcolire". Atacul e virulent, e amenințător, e suburban; oricum, de rău augur, mai ales că redactorul șef al ziarului nu era altul decât Pavel Apostol, asistentul lui D.D. A încercat acesta să se dezvinovățească, pretinzând că totul s-a desfășurat fără ca el să știe, asigurându-l pe Profesor că n-o să se mai repete, dar cine să-l creadă? D.D. Roșca, de altfel, a doua zi, ne-a chemat la el în cabinet, pe Radu Enescu, Ovidiu Cotruș, Traian Bara, Ion Maxim, adică pe cei câțiva studenți ale căror opinii îi erau cunoscute, pentru a ne ruga să ținem seama de semnalul transmis de putere, prin acel atac deschis. "Nu vă cer să vă deziceți, nu vă cer să îmbrățișați marxism-leninismul sau să vă ajustați convingerile în funcție de împrejurări, vă sfătuiesc doar, ca în discuții, să adoptați, atunci când și în măsura în care e posibil, o atitudine binevoitoare". Invitație la compromis așadar, e drept, discretă. Invitație, totuși" (p. 100) .

Profesorul D.D. Roșca încercase să fie nobil, cum îl caracterizase inițial studentul său, azi memorialist. Dar, se întrevede că știa despre comunism mai multe decât acesta și ceilalți. Se mai întrevede că nu-și dădea seama cât de periculoasă era calea compromisului, adoptată de majoritatea intelectualilor și oamenilor de cultură români în raport de același dușman al neamului. Prin compromis, ei și-au pierdut și șansa unei opere și cinstea, și demnitatea, cu care puteau rămâne înscrisi în istorie.

"Amintirile mele în legătură cu Profesorul D.D. Roșca nu se rezumă doar la atât. La puțină vreme după susținerea primului referat, m-am prezentat și la examene. Cursul predat: Filosofia lui David Hume. Metoda de examinare: orală. Sala, cu public. La întrebările Profesorului, clare, răspunsurile au fost pe măsură. Nici o ezitare, motiv de satisfacție deci. Numai că Profesorul a socotit altfel. "Domnule coleg - reverența germană - ați răspuns corect la toate întrebările puse. Eu însă am un pricipiu. Studenților pe care nu-i cunosc îndeajuns, a căror activitate, pe parcursul anului, nu mi se pare concludentă, nu le acord nota maximă". Și mi-a trecut în index calificativul "Bine" " (p. 98-103). Oare să trebuiască legată acea notare de cele petrecute, în sensul unei prevederi, conform căreia profesorul intenționa să-și demonstreze 'distanța' ce și-o lua față de studentul în culpă 'metafizică'? Ar fi jalnic.

Acum vom urmări zăgrăvirea lui Lucian Blaga, în **ET EGO** .

" Lucian Blaga era cu totul altfel, un virtuoz al scrisului, nu al oralității, un estetic al expresiei, dar și al arhitecturilor ideatice. Cucerea prin noutate. Altfel, din cauza monotoniei rostirii, îl urmăream greu. Făceam uneori efort, din respect pentru gânditor, să nu ațipesc" (p. 96).

"Primul meu examen la Filosofia culturii" (înțelegem acum că, la 'examen', profesorul este 'examinat' tacit, cu privirea, cu toate simțurile, și mai ales cu tăcuta cumpănă a dreptății aflată în elevul sau studentul examinat, în aceeași măsură ca și în dascălul examinator; iar rezultatul acestui 'examen' la care se înfățișează examinatorul, fără știre și nepărăsindu-și catedra, îl va afla cândva sau - ceea ce este nespus de trist, deși 'notat', nu-l va cunoaște nicicând, va rămâne străin de opinia inspirată de el examinaților...; în continuare, autorul **Trilogiei Culturii** este cel 'examinat'; n. n.) . "Lucian Blaga obișnuia să predea, în paralel, două cursuri. Primul era o reluare, reluarea unui curs predat cu ani în urmă, tipărit între timp, ca parte a uneia dintre trilogii, completat eventual, adus la zi. Al doilea avea, în totalitate, caracter inedit, urmând să devină o nouă carte a gânditorului. Examenul era prestat în scris și consta din răspunsuri la întrebări extrase din ambele cursuri predate. În mod obișnuit, pentru pregătirea examenelor, studenții recurgeau, în cazul cursului predat, la cartea tipărită, în cazul cursului inedit, la note. În unele cazuri, cursul inedit era și el litografiat. Eu însumi voi fi angajat într-o asemenea treabă. Alteori, nu. Revenind la examen, parcurg întrebările, răspund cu destulă siguranță, sunt chiar mulțumit. Până la un punct. O întrebare neașteptată, ultima din cele ce se refereau la primul curs, rămâne fără răspuns. Întoarceri de capete, șușoteli, agitație. Lucian Blaga observă, zâmbeste chiar, apoi explică, nu fără o nedisimulată maliție: "De ce vă agitați? Problema a fost tratată în data de ..., ca noutate adăugată cărții mele." Am înțeles. La respectiva dată, Lucian Blaga vorbise unei săli goale. Studenții, până la unul, au preferat un conferențiar din afara Universității, a cărui prestație, intenționat sau nu, fusese programată la aceeași dată și oră. Lucian Blaga nu a uitat jignirea și ne-a sancționat ca atare.

Ovidiu Cotruș mă atenționase de altfel. Oamenii mari sunt și orgolioși. Lucian Blaga nu suporta minimalizarea. Ca dovadă, mi-a fost amintită polemica purtată cu Părintele Dumitru Stăniloae. El nu suporta apoi, în preajmă-i, personalități capabile să-l eclipseze. Cu nici unul dintre asistenții lui nu a făcut casă bună. Nu suporta să fie contrazis. Pretindea studenților să învețe, nu să gândească. Vorbe. Aveam să mă conving curând că omul nu era chiar așa și că o anumită nuanțare se impune.

Spre deosebire de seminariile lui D.D., cele ale lui Lucian Blaga erau mai sobre, ca să nu zic mai încorsetate. Unui referat nu-i erau alocate mai mult de două ore, timp în care trebuiau epuizate și discuțiile. La începutul trimestrului doi, în chiar prima oră, sunt planificat eu. Subiectul: "Criticismul în teologia creștină". La repartizarea lui nu am fost de față. Titlul mi-a fost transmis de Puiu, fără nici un fel de explicație, cu rugămintea doar de a întocmi, pe lângă referatul anunțat, încă unul: "Criticismul la Dionisie Areopagitul". Era limpede că subiectul (subiectele) îmi fusese repartizat, mai puțin de Profesor, mai mult de colegi, pe considerentul pregătirii mele teologice. De altfel îmi surâdea și m-am apucat de treabă, în pofida faptului că, în lipsa unor minime pregătiri necesare, îmi era greu să surprind ce anume se urmărea prin atari formulări. "Criticism", un curent de gândire, inaugurat de Kant, potrivit căruia "critica", respectiv analiza valorii și a limitelor funcțiilor cognitive umane, trebuie considerată ca fiind o disciplină de sine stătătoare, prealabilă oricărei cercetări filosofice. Așadar, criticism, înainte de criticism, modernism înainte de modernism, cu mai bine de un mileniu. Investigație tentantă și, în același timp, temerară, exact ceea ce îi era necesar unui timid, pentru a se arunca în prăpastie.

Înainte ca Profesorul să fi sosit, la capătul scării, în drum spre sala nr. 1, unde urma să aibă loc seminarul, mă întâmpină Puiu. "Blaga m-a întrebat dacă ai sosit și i-am spus că da. E totul în ordine?" "Este. Referatele sunt la mine." (...) În bănci, colegii, doar cei de la filosofie. Fără introducere, fără remarci, Lucian Blaga mă invită să încep. Citesc rar, nu fără emoție, o pagină, două, poate zece, și sunt oprit. Abia epuizasem partea introductivă. Lucrarea era lungă, iar cele două ore efective, abia dacă ajungeau lecturii. "Din lipsa de timp - îl aud pe Blaga - nu putem continua lectura, așa că, vă rog domnule coleg, să rezumați conținutul, punând în evidență ideile directe". Ceva nu e în regulă, mi-am zis. Încerc totuși să rezum. Lipsit de exercițiul oralității, o fac stângaci și confuz, ca orice om surprins de întorsătură. Discuții au fost puține. A vorbit mai mult Lucian Blaga, subliniind faptul că el a înțeles altceva, atunci când a formulat subiectele, a înțeles o investigație, mai puțin a ideilor și mai mult a comportamentelor oamenilor de idei; a înțeles o relevare a felului cum impulsul de a-l critica pe celălalt, se răsfrânge în propriul tău demers ideatic. La plecare, mi-a cerut totuși manuscrisul, fapt neobișnuit. Așa ceva, la seminariile lui Lucian Blaga, nu s-a mai întâmplat. Eram trist, așteptasem de la acest seminar mult, foarte mult, eram doar în elementul meu, și când colo, ce a ieșit? Colegii apropiați nu știau cum să mă încurajeze, mai ales după ce le-am spus că, într-o bună parte a lucrării, luam atitudine critică față de chiar unele idei fundamentale ale filosofiei lui. Dat fiind unghiul de abordare a temei, **limitele**

cunoașterii naturale, referirile la "cenzura transcendentă" ca și la "matricea stilistică" erau inevitabile. Le-am făcut ridicând obiecții cu privire la pluralitatea matricilor stilistice și a evoluțiilor lor și așteptam acum reacțiile, cu toate că nu aveam certitudinea că Lucian Blaga, luându-mi manuscrisul, îl va și citi. Două săptămâni mai târziu. La sfârșitul ultimei ore de curs, risipeam vorbe, stând în capul scării, Puiu Cotruș, Radu Enescu, Ion Maxim și de bună seamă și alți colegi, ca de obicei. Lucian Blaga, ocolindu-ne, după ce a răspuns la salut, a coborât câteva trepte, apoi s-a oprit, s-a reîntors spre noi și m-a rugat să-l însoțesc. Gestul nu era întru totul nou. La Sibiu fiind, obișnuia să invite studenții la masă. Acum, la Cluj, dată fiind degradarea condițiilor de viață, un asemenea lux nu știu să și-l mai fi îngăduit. Imagini semnificative: banchet la Sibiu, tocmindu-se cu badea Ion, să cumpere un car de lemne, ori un sac de varză, în una din piețele Clujului. Evident, m-am supus. O bună bucată de vreme nu a rostit un cuvânt. Apoi, cu vorba lui molcomă, vorbind ca pentru sine, pe stradă, în afara noastră, nu era nimeni, l-am auzit spunând: "Sunt puțini oamenii care știu ce sentimente încearcă profesorul atunci când întâmplarea face să întâlnească un student care să dorească altceva decât o diplomă, un titlu, în temeiul căreia să profeseze și, profesând, să-și câștige existența. Sunt atât de rari tinerii care cultivă filosofia din dragoste, determinați de o nevoie lăuntrică, irepresibilă. Trec ani până să întâlnești vreunul, fapt pentru care, atunci când se întâmplă, mă bucur nespus." Sunt eu unul dintre aceia? Răspicat nu mi-a spus-o, lăsându-mă totuși să înțeleg că da. A continuat apoi să mă întrebe de unde sunt, pe unde am colindat, ce planuri am, dacă citesc în limba germană. Și pentru că eu nu cunoșteam această limbă, a insistat să o învăț cu orice preț. A adus vorba și despre lucrarea mea de seminar încercând, nu să o comenteze, să se justifice. "Am intervenit (întrerupând lectura cu glas tare, din fața colegilor; n. n.) nu pentru a respecta o uzanță, ci pentru a preveni posibile neplăceri. Modul de abordare, problematica însăși, erau potrivnice spiritului, dacă se poate spune așa, pe cale de instaurare în țara aceasta." Ce timpuri, cumiți și respirând încă încrederea dintre intelectuali, acele vremuri când profesorul, apărându-și studentul de sine însuși și mai ales de infiltrații din rândurile colegilor săi, se deschide total în fața lui, îndrăznind să-i spună că i-a luat partea, pentru a nu cădea, cel tânăr, pe mâna vânzătorilor care-i pândeau gândirea în scopul de a-l denunța! Această pașnică perioadă scurtă de trecere de la o lume democratică la aceea a constrângerii politice îngăduia încă încrederea dintre dascăl și ucenicii săi. Urma curând să se instaureze perioada - o, cât de lungă și abjectă! - în care profesorul să-și apere studentul de sine însuși și de ceilalți, fără să mai aibă curajul de a-și da pe față omenia, nici măcar în dialogul ascuns cu cel apărut de el...! " *Timpul ce se anunță nu ne va fi fast.*" Lucian Blaga, așadar, se voia prevenitor. Am mai parcurs câțiva zeci de metri, în deplină tăcere. **Marele mut** mi se părea acuma **Marele trist**. Mi-a întins apoi mâna, și ne-am despărțit, evident tulburați, și unul și celălalt, de presentimente negre, deși, eu cel puțin, după o asemenea întâlnire ar fi trebuit să mă bucur. Nu peste prea multe zile, eu voi pleca din Cluj. Împotriva Filosofului se va dezlănțui o campanie de denigrare. Mi s-a spus, fiind la Aiud - cât de adevărată e informația nu știu - că însuși D.D. ar fi luat parte la această campanie, conferențind despre "Filosofia lui Lucian Blaga, filosofia crucilor încârligate" (p.106-108) .

O a treia prezență profesorală (și culturală) de găsit în trecutul încă luminos al autorului, acela al studentului întârziat din pricina politicii timpurilor abia depășite, politică ce-i răpise timp irecuperabil din anii de formare, când fusese aruncat la îndemâna obuzelor, bombelor și rafalelor de mitralieră, să se curățească în sânge de crezul său legionar, ne întâmpină din paginile memoriilor: " *În timpul expunerilor*, (Liviu Rusu; n. n.) *ardea pur și simplu. Nu m-a cucerit prin idei, ci prin intensitatea participării, prin îmbujorare*" (p.96). Ce trăsătură de penel de mare maestru reprezintă această ultimă calificare metaforică! " *La o (...) oră de seminar, a vorbit Radu Enescu, elegant, doct, prețios. La discuții, a luat atitudine potrivnică, colegul nostru Roth. În apărare, am intervenit eu. Discuțiile între mine și Roth s-au prelungit vreme de două ședințe, fără ca vreunul dintre noi să cedeze. În cele din urmă, Liviu Rusu pune capăt gâlcevei, concluzionând: "Divergențele sunt doar aparente. Domnul Gheorghiu și Domnul Roth, oricât de ciudat vi s-ar părea, se află de aceeași parte a baricadei."* A zâmbit Roth, am zâmbit eu, au zâmbit colegii și, nu mă îndoiesc, în sinea lui a zâmbit și Liviu Rusu. Eu și viitorul profesor universitar de marxism-leninism, de aceeași parte a baricadei..." (p. 109).

Este regretabil că, în privința Academiei Teologice, cele cu care se îmbogățește experiența umană a tânărului îndreptându-se cu pași vertiginosi către detenția lungă de șaisprezece ani sunt reprezentate numai de o trădare națională. La o slujbă, la catedrală, apăruseră puzderie de " *oameni ce nu erau dintre cei obișnuiți, oameni străini, identificabili ca atare, după îmbrăcămintea, dar mai ales după comportarea din timpul serviciului divin. Printre altele, nu îngenunchiau, nu-și făceau cruce. Indiscutabil, erau iscoade, iscoade fățișe. Dar pentru ce?*" (p. 114).

Lucrurile aveau să se lămurească îndată. " *Părintele Consilier Turicu urcă la amvon. Impunător, mângâindu-și barba înspicată, își începe cuvântul altfel decât de obicei, adică fără să facă referire la un verset biblic. La București, era în curs de judecare procesul Iuliu Maniu. Părintele Consilier, la acest proces se referă, insinuând cum că la Alba Iulia, la 1 decembrie 1918, Iuliu Maniu a lipsit, sau doar că ar fi militat pentru autonomia Ardealului. În mod expres, nu l-a învinuit de înaltă trădare, a sugerat-o doar.*" Următoarea remarcă doare, sub pana unui om atât de cultivat și de conștient de cele scrise, căci, cu voie, susține indirect tocmai cele insinuate de respectivul 'acuzator public' în veșminte bisericesti. " *Care e adevărul, nu știu. Modul în care această față bisericească a vorbit, de la amvon, a fost însă atât de scandalos, încât, unul din oamenii Puterii, venit să vadă cum se execută o dispoziție dată, fie ea și fără nici un temei legal (iarăși o afirmație dubioasă, căci invadarea catedralei de către agenți civili, arată cât de 'legală' și de obligatorie era intervenția clericului care a acceptat să-și pângărească numele), nu-și poate stăpâni nici el dezgustul. L-am auzit limpede, spunând tovarășului de alături: "ăsta ce are de gând, să ajungă vlădică?" Nu cred ca Părintele Turicu să se fi gândit vreodată la așa ceva. Excesul de zel s-ar putea explica, eventual, prin fire. Grav e însă altceva. Intervenția, de la înălțimea amvonului, în loc de predică, avea binecuvântarea Arhiepiscopului și semnificația unui gest de obediență inadmisibilă, grav destul și, vai, câtuși de puțin izolat"* (p.114-115). E perioada când clericii mai aveau voie să se înscrie în partidul comunist. Nu peste mult urmau să fie dați afară din el, după ce l-au slujit cu supunere, participând la corul general ce proslăvea minciuna împotriva Patriei și a lui Dumnezeu...

În noiembrie 1948, autorul este arestat din nou, după ce încearcă trecerea frontierei, pentru a-și salva viața. Încă înainte de ajungerea la Pitești, " *un zvon vag, privind o posibilă acțiune de reeducare, a trecut pe la urechile noastre. Ceva asemănător s-a petrecut în închisori, imediat după 23 august 1944. Unii dintre legionarii aflați la Aiud au acceptat un germene de compromis. Alții, ca cei din grupul domnului Biriș sau al domnului Marian, nu"* (p. 145). În temeiul acestor rumori, tânărul Viorel Gheorghiu problematizează acceptarea și respingerea compromisului, în vederea sfatului ce urma să-l dea și mai tinerilor săi camarazi, cu care fusese judecat și pentru al căror viitor răspundea. Își dă seama și aceea plecare a frunții cât era de grea. " *Asumarea dezaprobării celorlalți nu e la îndemâna oricui. Îți trebuie pentru aceasta, ori o convingere nestrămutată, alta decât aceea pentru care te afli în închisoare, greu de câștigat, așa, din senin, ori un cinism dezumanizant, grefat pe frică"* (p. 146). Mă întreb, dacă el n-ar fi avut experiența reeducărilor, putea oare pune un diagnostic atât de precis, mai târziu cu câțiva zeci de ani, când și-a redactat memoriile?

O comparație cu viețuirea legionarilor în lagărul de la Miercurea Ciuc, pomenită de Mircea Eliade în "Memoriile" sale, îi îngăduie o precisă diagnosticare a spiritualității acelor care erau, fără s-o știe, sortiți demascărilor. Până la un punct, analogia e îngăduită. " *Eram credincioși, dar nu la fel de credincioși ca aceia. Pentru noi jertfa nu era o necesitate interioară, ca pentru unii dintre ei. Nu o doream, nu o căutam cu tot dinadinsul. Am fi vrut, poate, pe cât posibil, să o evităm. Pentru noi, biruința, pe care o credeam apropiată, avea chip uman și dimensiune istorică și prea puțin spirituală. Chiar dacă, în unele cântece invocam moartea, condiție a învierii noastre, condiție a învierii neamului, eram prea tineri ca să ne gândim cu tot dinadinsul la ea. Dorința noastră era să facem istorie, să dăruim acestui neam o coordonată de care, din totdeauna, a fost lipsit, să-i oferim șansa de "schimbare la față". Dimensiunii eroice a existenței noastre îi acordam relevanță, nu celei mistice, cel puțin deocamdată. În grup, cântam "Cu noi este Dumnezeu, înțelegeți neamuri și vă plecați!" În intimitate, gustam dramatismul lui Puccini din opera Tosca, pe versuri potrivite chiar de mine, cântate în falset de Zaharie Marineasa și nu numai de el"* (p.144-145). Tragem concluzia că acești tineri nu aveau încă o educație legionară solidă, ori ortodoxă. Ne vine a afirma că tocmai de aceea au fost posibile cedările înspăimântătoare, în masă, din reeducări. Pentru că suntem datori a reaminti că, din vaga istorie a acestora, cât apare în memorialistica specializată, nu reiese că fiecăre serie asupra căreia a explodat surpriza aruncării unor deținuți asupra celorlalți, cu bâte și alte arme albe în mâini, a reacționat ca cea dintâi. Aceea s-a opus la pumni cu pumnul, la izbitura piciorului cu lovirea cu piciorul, la năpustirea răngii cu zmulgerea ei și întoarcerea acesteia împotriva capului agresorului, până ce l-a lăsat pe jos. Dimpotrivă, surpriza atacului inițial, pentru seriile următoare, a fost mai puternică decât educația de luptător, după cum credința și ea era încă insuficient formată (o prezintă ca atare și Dumitru Gh. Bordeianu, fără a accentua această neînțelegere a ce reprezintă 'trăirea creștină' a "omului cu inimă bună", dar lăsându-ne a cuprinde pustia din sufletele încă neînvățate până la temelie cu predania Bisericii).

Cu structură lăuntrică de filosof, cu o delicateță afectivă deosebită, cu o discreție pe care autorul a menționat-o încă de la începutul scrierii sale, aproape imposibil de depășit, fiind din fire, chiar și când

trece la expunerea în fața cititorilor a evenimentelor ce i-au marcat viața, deîndată ce ajunge la relatarea suferințelor cele mai sordide, el ne avertizează - dându-și pe față scrupulele:

" Nu pot face abstracție de faptul că despre această temniță (Pitești; n. n.) și cele petrecute între zidurile ei s-a scris, după unele victime, îndeajuns, după altele, mult prea puțin, nu pot face abstracție deci, și mă simt îndemnat să evit repetarea. Faptul că atest, alături de atâția alții, că ceea ce s-a scris e adevărat, că nu e vorba de nici o exagerare, e de ajuns. Dealtfel, amplexarea ororilor face imposibilă exagerarea, chiar dacă ai vrea-o. Intervin o mie și una de rețineri lăuntrice. Ca victimă, îți este greu să te complaci, până și în a-ți aminti, dar mite în a exhiba și reproduce. Cel puțin în ce mă privește, lucrurile stau așa. În consecință, în cele ce urmează, descrierea ororilor și referirile la tortionari vor fi minime, adică atât cât să facă inteligibilă reflecția" (p. 148).

Contactul peisagistic (încă nu existau obloane) e " de un verde tonic, de un albastru melancolizant" (p. 149). Noii veniți sunt pregătiți pentru 'marea înfruntare', prin înfometare, prin secarea puterilor fizice, să le fie distrusă capacitatea de reacție la ce se va petrece. " Semnele cașexizării devin, cu fiecare zi, mai evidente: edeme, descuamări, amețeli, stare de epuizare generală. O suferință fizică, acută, nu mă încerca. Mă băntuiau, în schimb, obsesii și vise ciudate, stânjenitoare. Visam fel de fel de oșpețe, cu pâine și bucate comune, dar când să servesc, lipseau, ba farfuria, ba lingura, ba scaunul, ba colțul de masă. Alergam, căutam, imploram, dar până să găsesc, dispărea castronul cu bucate, dispărea pâinea, dispăreau toate, ca să mă trezesc, efectiv, cu o durere ca de cuțit înfipt în stomac. Încercam să uit, încercam să readorm. Slabă nădejde." Organismul crea o metaforizare onirică a stării de fapt: 'Ospățul nu este pentru tine; iată de ce ai nevoie: "pâine și bucate comune", însă nu te vei bucura de ele'. Pentru a nu se istovi, puțina vlagă rămasă, și în timpul somnului, cu starea cenușie a diurnului, piedicile ce intervin în vis la a mânca sunt anodine: lipsesc jețul, masa, castronul, pâinea, lingura, în definitiv elemente neesențiale în procesul hrănirii; totuși, ele dobândesc importanță interdictivă, pentru simbolizarea interdicției autentice, ascunsă sub sărăcia zemei lungi ce este adusă în hârdău la ceasurile prânzului. Deținuții îmbrățișează dezumanizarea, până să intervină Țurcanu cu echipa lui: este o dezumanizare de care nu sunt conștienți și ce urcă din ei înșiși, cancer ascuns. Și această boală se numără printre treptele 'pedagogice' ale școlii reeducărilor: Fă-l pe bandit să înțeleagă cât este de animal! Dacă o înțelege bine, nu se va mai încontra cu îndărătnicie, pe picioarele dinapoi, împotriva tehnicii noastre de a scoate animalul la suprafață din el... Între tinerii legionari apare ideea împărțirii mesei, după criteriile 'științifice' ale unei 'corectitudini' înșoțitoare. Când contactul cu deținuți mai vechi ne-a pus pe noi cei abia arestați în 1956, în fața sistemului descris mai jos, ne-am cutremurat de râs; nici unul dintre membrii generației mele nu l-a adoptat, doar deținuții vechi îl practicau între ei; dar un început a avut. Iată-l.

" Între timp , continuă textul, se dă deșteptarea și reîncepe o nouă zi, cu aceleași și aceleași reflexe: programul, așteptarea terciului, așteptarea pâinii, așteptarea fierturii aceleia amare. În realitate, bucata de pâine sau de turtoi erau singurele alimente, cât de cât semnificative, fapt pentru care, distribuția rațiilor între noi devenise un ritual, după unii deținuți, dezumanizant. Se alegea prin rotație, se cântărea cu ochiul, se cântărea cu mâna, se cântărea cu balanțe farmaceutice improvizate, ca, prin egalizare sau compensare, echitatea să fie deplină. Hazardul era o soluție de neacceptat. Am observat însă repede că toate aceste măsuri de corecție erau derizorii. Nici în plan concret, nici în plan psihic, nu și-au arătat eficiența. Dimpotrivă. Gândul ca nu cumva să mă înșel în alegere genera, de fiecare dată, după consumarea gestului, impresia că m-am înșelat, că nu am ales bucata cea mai fără de cusur. Când sunt ultimul la ales, bucățile sunt atât de inegale; când aleg primul, sunt de o egalitate uimitoare. Cel prigonit de soartă, rămâne prigonit și se pare că, de fiecare dată, acela sunt chiar eu. Starea de nemulțumire era permanentă, era a tuturor și în certă contradicție cu standardul minim de demnitate obligatoriu. Starea de nemulțumire permanentă, starea de înrobire a sufletului de către trup, comporta apoi și riscul alienării morale. (.) Primejdia e mare, întrucât se trece de la alterarea echilibrului interior, de la alterarea viețuirii, la alterarea simultană și a echilibrului exterior, la alterarea conviețuirii" (p. 151-152). Un examinator de sine însuși lipsit de cruțare, un foarte bun amănunțitor al unor trăiri nu tocmai banale, un analist nu doar al fenomenului, ci și al urmărilor acestuia asupra persoanei, e definiția psihologului ale cărui scrieri le citim. Se aud zgomote misterioase, țipete, dinspre camera 4 spital. Dar mai trec câteva luni până să fie reorânduită componența camerei unde se afla și se mai scurge vara toată fără să se petreacă nimic anormal cu cei care-și împărțeau viața cu el. Doar că...

" Este introdus în cameră Alexandru Mărtinuş, student ieşean, nu ştiu la ce facultate, originar din Basarabia, după alte surse ceangău." Din nou constatăm inserția legendei în expunere (poate chiar a două legende, privitoare la originea lui Mărtinuş). Nu semnalez pretutindeni apariția lor, însă socotesc util să amintesc cititorului, din când în când, că atari memorii se constituie din adevăr ca și din zona

înceșoșată a bănuielilor neverificabile. "Cunoșteam câte ceva despre activitatea lui, în închisoarea Suceava, despre prietenia lui cu Țurcanu, despre O.D.C.C. (Organizația Deținuților cu Convingeri Comuniste). Părea mai vârstnic decât noi. Înalt, brunet, bine legat, nu purta ca noi semnele privațiunilor de tot felul. Mușchii, puternici, tenul, bronzat, mișcările sigure, trădau mai degrabă sănătate și o condiție fizică de invidiat, în contrast izbitor cu starea noastră de distrofici. De faptul că aducerea sau coborârea lui printre noi însemna apropierea zilei fatale, nu se mai îndoia nimeni, după cum nu se îndoia nimeni nici de faptul că cele ce vor urma aveau binecuvântarea Administrației. Odată cu Mărtinuș au fost aduse și două paturi metalice suprapuse, aduse și așezate în preajma ușii, izolate adică, pentru a fi ocupate, fără îndoială, de el. De ce două? Pentru a-și putea improviza un fel de baldachin, în vederea unor discuții confidențiale. Vom realiza aceasta ceva mai târziu. Deocamdată omul s-a prezentat în mod civilizat, și-a declinat calitatea de deținut cu convingeri comuniste, precum și disponibilitatea de a discuta cu oricare dintre noi, adică dintre cei dispuși să discute atari probleme" (p. 156).

În mai toate cărțile de memorialistică a reeducărilor este unul dintre rarele portrete ale celui numit. El se prelungește cu citarea unor fraze tip, rostite de același, fraze de amenințare indirectă; mai curând de clamare a victoriei comunismului ("Dreptatea e a celor ce muncesc, a celor ce nu vor să se mai lase exploatați.") Limbajul de lemn triumfa și în penitenciarele pentru deținuții politici, după cum triumfa și în libertate și uimea auzul și rațiunea ascultătorilor în zdrențe.

Apariția lui Eugen Țurcanu e mai viu surprinsă.

"În jurul orei 10, ușa se deschide într-o manieră vădit ostentativă. Gardianul se retrage. În pervaz, Țurcanu. Îl vedeam pentru prima oară. Asemănarea cu Mărtinuș, în ce privește trupul, era izbitoare: puternic, bine hrănit, scrutațor. După ce, în urma lui, ușa se închide, face câțiva pași, ne măsoară disprețuitor cu privirea, pe toți, apoi începe: Noi, un grup de deținuți cu convingeri comuniste, nu mai putem tolera între noi bandiți" (p.157) etc. Cunoaștem placa din toate amintirile unde el e personaj. Din păcate, portretul se oprește aici. De la un artist al descrierii omului de talia lui Viorel Gheorghită așteptam o revelație nesurprinsă de alt observator. Dar nimic. Figura lui Țurcanu nu se îmbogățește, sub condeiul său, cu nici o trăsătură nouă, după această intrare teatrală pomenită. Urmează bătaia. "Până și pe Opreșan l-am văzut bătând" (158). Dar nici ea nu beneficiază de tușele pictorului disperării.

Ni se oferă, în schimb, posibilitatea de a-l vedea pe Mărtinuș 'la lucru'. "L-au întins (...), l-au imobilizat și au început să-l bată metodic, la tălpi. De lovit, lovea doar Mărtinuș, cu o fostă coadă de mătură, bandajată la unul din capete, ca să nu-i alunecă din mână, rar, calculat, alegând cu grijă degetele, adică locurile cele mai dureroase. Urletele îl lăsau rece. Nu părea a fi o fire pasională. După un număr oarecare de lovături, carnea dintre două degete s-a rupt pur și simplu. Rana sângera. Mărtinuș continua să lovească, rar, calm, căutând locurile cele mai dureroase" (p. 160-161).

Trecerea timpului, torturile, sunt expuse cât mai rezumativ, fără accente, nici sentimentale, nici stilistice; rece. Te întrebi ce se întâmplă cu darul literar al autorului și nu rămâne nici o altă explicație în picioare decât aceea propusă de el însuși: că amintirea îl doare prea tare, ori că are decența mărturisirii. Dealtfel, această presupunere îmi este confirmată de memoriile doctorului Ioan Muntean, care revelează una dintre umilințele la care a fost supus cel în discuție. Viorel Gheorghită trece cu ușurință pe deasupra perioadei celei mai negre din viața sa pentru a nu arăta și altora cât de jos i s-a impus să subsiste, o perioadă atât de neagră încât, mutat în fabrică la Gherla, s-a văzut în situația, după îndelungă deliberare cu sineși, fără a i se cere asta anume, dar știind prea bine ce se aștepta de la el pentru a nu fi luat din nou sub tocarea bătelor, s-a văzut în situația de a deveni informator, într-un caz, speculat de el cât i-a fost omenește cu putință, pentru a demonstra reeducatorilor și reeducaților că n-are nimic de ascuns și, în același timp, pentru a nu fi obligat să mai denunțe și alți nevinovați.

O ipoteză osebită privind scurtimea dezvăluirilor din acea perioadă cruntă poate fi și ștergerea majorității amănuntelor înscrise în memorie, datorată șocurilor ce se țineau lanț, ori refuzului ei de a păstra, la nivelul conștiinței, amintiri handicapatoare; o pricină sigură este și alimentația, sub orice capacitate de hrănire a celulei nervoase. "Acum când scriu, aș vrea să-mi reamintesc prin câte celule am trecut, alături de cine am stat, prin ce situații critice am navigat și așa mai departe. Aș vrea. Uneori efortul îmi este răsplătit, alteori nu. Certitudinile nu sunt însă niciodată depline, mai ales în ce privește oamenii și situaerea evenimentelor petrecute în spațiu și timp. Relativitatea demersului nu ajunge însă până acolo încât să altereze semnificațiile. Dincolo de circumstanțe, adevărul mărturisirilor rămâne adevăr" (p. 189). De aceea, poate, ritmul narațiunii e altul, mai monoton, mai egal lui însuși în neantrenarea și neimplicarea scriitorului ce trece dintr-un loc de muncă într-unul de pedeapsă și așa mai departe. Dealtfel, el face mărturisirea că se izolase, atât din frica celorlalți, cât și din osteneală sufletească. O izolare ce-l scoate, o constatăm prin felul său nou de a povesti, din fierberea existenței.

Este emoționantă descrierea următoarei - cât de rar trăită! - evadări ...în sufletul și prin sufletul unor animale, atât de odihnitoare pe lângă traumele la care deținutul politic era supus de semenii săi! Căruțe țărănești aduceau, în acea primăvară, trunchiuri de copaci, materie primă pentru fabrica Aiudului. "Atelajele erau preluate de milițieni și conduse până la locul de depozitare, pentru a fi descărcate de noi. Lipsa unui drum, cât de cât practicabil, umezeala, lipsa unor unelte specifice, ca și lipsa de experiență a oamenilor, făceau munca acestora grea și riscantă. Subzista, îndeosebi, primejdia accidentării, ca urmare a rostogolirii buștenilor peste neîndemânaticii și firavii lor manipulatori. În cele din urmă, un prim transport a fost descărcat. Cu cel de al doilea, lucrurile s-au complicat. La intrarea în depozit, roțile căruței au intrat în glod, până aproape de butuc, iar caii, cu toate înjurăturile și șfichiuirile de bici ale milițianului, nu voiau să mai tragă. Suntem chemați de ajutor, noi. Încercăm să degajăm roțile, să ridicăm osia din spate, să împingem. Degeaba. Caii nu mai vor să colaboreze. Suntem înjurați și noi, suntem făcuți boșorogi, incapabili, mă rog, tot tacâmul. Tot degeaba. O nouă încercare și încă una. În disperare de cauză, milițianul abandonează. "Domnule milițian, permiteți-mi să încerc și eu." Mă privește, la început cu ură, apoi cu năduf. "Încearcă!" Mă adresez apoi oamenilor, fără să îmi fac prea multe iluzii. Erau și slăbiți și fără o elementară dorință de a rezolva situația. Totuși. "Când vă voi spune, vă rog să împingeți. Doar atât." Mă apropii apoi de cai. Milițianul îmi întinde biciul. "Mulțumesc. Nu e nevoie." Mângâi caii pe frunte, îi îmbrățișez, le spun câteva vorbe, așa, la întâmplare, le strâng pe rând, vârful urechilor. Mă privesc, de bună seamă surprinși, și răspund afecțiunii mele închizând ochii și înclinând din capete. Și acum, la treabă. Apuc dârlogii și rostesc moale: "Noa, hai!" Nu exagerez. Caii se opintesc de parcă mi-ar fi înțeles vorbele și mai ales gândul, și într-un efort suprem de solidaritate a robilor între ei, mușcă zăbala, își încoardă mușchii și urnesc din loc întreaga povară. Până în dreptul stivei nu s-au oprit. Îi îmbrățișez încă o dată în semn de mulțumire. Respir și eu, respiră și ei, greu. O bucată de zahăr, ori un pumn de ovăz li s-ar conveni, dar de unde? Sau, știu eu, poate că mângâierea mea, în cazul robilor, și ei sunt tot niște robi, la un stăpân mai mult sau mai puțin cumsecade, e mai de preț. Oricum, în timp ce patrupelele închideau ochii a înțelegere și complicitate, din ochii mei se prelingeau lacrimi, șterse pe furiș. Clipa a fost una de evadare" (p. 192-193), căci își retrăia copilăria îndulcită de comuniunea cu toate însuflețitele. Fragmentul relevă de cât de puțin are nevoie sufletul obiditului: dacă dragostea omului îi lipsește, aceea a dobitocului îi este rai.

Deoarece în acest text, unitar în sine, remarc din nou talentul portretistic al lui Viorel Gheorghită - aplicat, de data aceasta animalelor, după bunul canon clasic ce spune că orice pictezi, de e copac, fir de iarbă, vas de aramă, vrabie, trebuie să-i faci portretul, să-i găsești caracterul și starea de spirit, acel ceva ce-i aparține doar lui - asta mă determină, din câte alte înfățișări de camarazi sau caralii cuprinde volumul, să mă opresc la o nouă figură a istoriei literare, a cărei prezentare îngăduie artistului și una colectivă a legionarilor.

"Abia după o lună am ajuns la Aiud (...) unde l-am întâlnit pe Petre Pandrea. Îmi împărțeam timpul între oblojirea rănilor de la picioare, provocate de lanțuri, și discuțiile angajate cu acest intelectual marcat de scepticism, de îndoieli. Pași spre clarificare au fost făcuți totuși. De la preocuparea de a elabora o gramatică a limbii țigănești, la aceea de a se salva, prin credință, calea e lungă. Interesul manifestat nu atât față de subtilitățile dogmatice, cât pentru viața religioasă personală, la un om care a profesat indiferentismul, ca să nu spun ateismul, e remarcabil. Mă întreb, totuși, dacă acest interes nu e cumva conjunctural, determinat, adică, de statutul de om aflat în suferință și, prin urmare, pasager. Optimismul nostru, al legionarilor, nu în sens de speranță în schimbare, ci de acceptare a stărilor de fapt, îl contraria. Cum de nu ne revoltăm? Cum reușim să transcendem temporalitatea, imensul cortegiu al suferințelor, și să ancorăm într-o altă realitate? Atitudinea noastră l-a obligat, oricum, să-și revizuiască părerile, în ce ne privește. Nu mai eram posedatii, complexații, manipulații, nici chiar idealști naivi nu eram, ci oameni religioși. Cunoștea un număr mare de legionari de primă mărime, mai puțini legionari obișnuiți, le aprecia **fair-play** -ul, în discuții, nu și convingerile. Recluziunea avea însă alte dimensiuni, alte caracteristici. Lua cunoștință de ele abia acum. Nu avea cum să le ignore și, mai ales, nu avea cum să-și înăbușe sentimentul marilor nedreptăți ce li se făceau oamenilor, legionarilor, îndeosebi. Își aprecia situația ca fiind mai ușoară. Ușor naiv, credea într-o apropiată schimbare, în bine, a lucrurilor. Se vedea liber și făgăduia că o să ne apere. Era doar avocat. Avocat și om de onoare. Și-a clamat această disponibilitate, aveam să aflăm mult mai târziu, față de mai mulți cunoscuți. Mă gândesc la Nistor Chioreanu și Gabriel Bălănescu, îndeosebi. A și făcut-o? Nu știu" (p. 256-257).

Viorel Gheorghită, scriitor cu multiple valențe în direcția literaturii și cu tenacitate în decriptarea stărilor psihologice și afective prin care trece deținutul, cu stăpânire filosofică a limbii, a condeiului și mai ales a

trăirilor din timpul compunerii, pare lipsit de simțul umorului, descoperit la alți colegi ai săi de preocupare memorialistică. El însuși, fără a fi atât de categoric cum o afirm eu, o recunoaște.

" Se spune că umorul e benefic. Îndeosebi pentru omul obidit. Se poate. În timpul reeducării, oricum, eu nu l-am gustat și o bună bucată de vreme, nici după. Între umor și însingurare interveneau incompatibilități, or eu mă complăceam încă în însingurare. Timpul necesar îndepărtării atâtor sechele rămase de pe urma încercărilor recente, nu se scursese încă. Alta era starea de spirit a celorlalți deținuți. Pentru cei mai mulți dintre ei, umorul era benefic. Și situații care să-l stârnească nu lipseau.

Era în colonie, printre deținuții vechi, un turc din Dobrogea, care, surprinzător, nu cunoștea limba română. Se străduia, în schimb, să învețe. Răbdători, camarazii se ocupau de el, cu rezultate notabile, unele semănând a stereotipii. "Ce mai faci, turcule?" Răspunsul, invariabil, același: "Bine, mersi."

Rar, comandantul Vanciu, însoțit de unu, doi milițieni, (...) descindea în mină, să-și inspecteze robii, prilej de a-și mai îmbogăți colecția de flori, adică de cristale. Obosit, sau numai șiret, turcul nostru, cu târnăcopul și lampa alături, moțăia, așteptând să se sfârșească șutul. Apropierea suitei îl trezește, prea târziu totuși ca Vanciu să nu realizeze chiulul. "Ce faci aici, banditule? Dormi?" Turcul se face că nu aude. "Nu auzi, bă? Ce faci aici?" "Să trăiești, domnul comandant, bine mersi." Inevitabila înjurătură ce a urmat: "Mersi în aia mă-tii" a stins incidentul. Nu și mirarea turcului care, vedea că lumea râde de ceea ce i s-a întâmplat și nu putea înțelege de ce" (p. 180).

Am lăsat pentru final un eseu ce s-ar putea intitula: 'Poezia - mijloc de recuperare a sinelui', de o mare însemnătate pentru orice cititor al cărților privitoare la detenția politică sub comuniști, pentru că el luminează splendid locul poeziei în viața de zi de zi a condamnatului politic, în orice loc de ispășire s-ar fi găsit el. În cele ce urmează, cititorul va afla o față inedită a poeziei, după trecerea multor milenii de creare a ei și de exultare prin ea.

"Eu nu știu, și apoi, la ce bun - poeții în vremi de restrîște?" , citează autorul un stih de Hölderlin, din poemul **Pâine și Vin** . " Pentru mine, acest celebru vers, de o actualitate evidentă, e o mai veche obsesie a mea și, nu mai puțin, o gravă nedumerire. Câtă interogație, câte îndoieli, câtă afirmație și câte incertitudini se află condensate în el? La ce bun poeții, când cărțile lor nu pot să apară sau, dacă apar, nu se citesc? La ce bun poeții, când interesul pentru poezie e copleșit, în occident de huzur, la noi de sărăcie, pretutindeni de isteria muzicii pop sau rock? Aserțiunea că poezia, cultura în general, e un apanaj al aleșilor, nu mi se pare de acceptat. Dimpotrivă. Statutul ei e unul ontologic, dovadă amploarea la care a ajuns fenomenul în pușcării. Iată, fac o afirmație scandaloasă: nu omul face cultura, cultura îl face pe om; nu poetul iscă poezia, poezia își zămislește poeții, așa după cum adevărul zămislește libertatea, așa după cum pâinea cea de toate zilele ne condiționează și ne susține trupește. Experiența anilor de detenție mi-a revelat această taină a mântuirii prin poezie, a mântuirii prin cuvânt, prin cuvântul rostbit. Nu e vorba de vreo retorică sau de figuri de stil, menite să impresioneze. Cum ar putea-o face? E vorba de o realitate existențială, în ce mă privește, de netăgăduit. În urma demascărilor de la Pitești și Gherla, retras în mine însumi ca într-o inexpugnabilă carapace, ca într-o criptă, mi-am acceptat condiția de mormânt încă viu. Clinic, nu eram mort. Antropologic, având în vedere refuzul, devenit funciar, de a comunica, atât cu exteriorul, presupus a fi irefutabil primejdios, ostil, saturat, ca un burete ud, de violență și delațiune, cât și cu propriile mele amintiri, cu propriul meu trecut, da! Nu e, prin urmare, deplasată afirmația că în ziua în care, somat de nu știu ce demon, la Aiud fiind, am încropit primul meu vers arestat, m-am născut a doua oară, prin poezie, eu care, liber fiind, nu am slujit poezia, mai mult am trădat-o. Primele lanțuri care au cedat au fost acelea care mă țineau răstignit, pe crucea fără speranță a unui prezent perpetuu, împiedicându-mă să-mi simt rădăcinile și să-mi asum trecutul. Efectul: introspecția lirică, prin mijlocirea poemului scurt, de formă fixă, sau evaziunea, aparent epică, prin intermediul baladei extrapolate. Treptat, treptat, în interiorul universului concentraționar, pe de o parte, în întunericul în care vegetam, pe de alta, prin dea consistență un alt univers, cel poetic, pe cât de inefabil, pe atât de reconfortant. Reconfortant întrucât nu era nici artificios, nici de împrumut; îmi aparținea în totalitate, fiindu-mi consubstanțial. Atâta doar că, pentru a-l descoperi au fost necesare suferința și timpul și ispita Satanei. Nevoia de a comunica versurile, în circumstanțele date, un impuls cu totul nou, nu doar pentru a fi memorate, cât pentru a fi confirmate, a reîntemeia apoi încrederea în semeni, în buna lor credință. Cu fiecare strofă învățată de omul de lângă mine, cu fiecare lovitură de piatră, în țeava caloriferului, prin intermediul căruia versurile, cu sutele, ajungeau la urechile altor și altor camarazi, teama se risipea, ca ceara în para focului, iar eu redeveneam om capabil să mă bucur, capabil să răspândesc bucurie (uneori și invidie), și, nu în ultimul rând, capabil să îmi asum riscuri, și nu puține. În temniță, poezia și-a răscumpărat dreptul de a exista, nu o dată, cu sângele credincioșilor ei, urmărirea vinovaților cutezători prelungindu-se până în zilele revoluției din 1989 și, într-o anume măsură, și după. La interval de peste un

deceniu, anchete, tracasări, confiscări de manuscrise și, poate, chiar ruguri. Câte din manuscrisele confiscate vor mai fi existând, cine știe? Ceea ce știi însă e faptul că ne găsim în fața unui mister ce nu poate fi în nici un fel zădărnicit, întrucât rațiunea de a fi a poeziei universului concentrațional rezidă, nu în obiect, ci în act. Faptul de a o fi scris - impropriu spus, despre creion și hârtie neputând fi vorba -, ca și acela de a o fi memorizat, e relevant, nu poemul ca atare. Actul modifică sufletul. Poemul poate fi confiscat, poate fi teaurizat, poate fi ars; actul, odată produs, nu. Subzistă în această stare de lucruri paradoxul oricărei taine, în speță acela de a scrie și de a învăța, fără speranța explicită de a-ți vedea poemele în situația de a putea fi și publicate. (...) **"Scris este: Nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu"** (Mat. Cap. 4, 1-4). În umbra celulei, sub bolta fără lumină a minelor de plumb, alături de libărci și trupuri schiloade, neînsuflețite uneori, împreună cu rugăciunea, poezia a fost un asemenea cuvânt, nu mântuit, prin rostire, cum spune Lucian Blaga, ci mântuitor. Un omagiu mai deplin decât acesta, adus poeziei, consider că nu e cu puțință. Poeții, și vechi și noi, în chiar aceste vremi de restriște, pot să se bucure cum, la timpul său, nu s-a putut bucura Hölderlin. În temnițele comuniste din România, poezia a fost convertită - în intimitatea lui, procesul îmi scapă - în pâine și vin, în trup și sânge sacru. Și cât de bine și frumos ar fi ca această convertire să rămână un bun câștigat" (p. 214-216).

Nici o altă vorbă nu se cuvine adăugată. Repetând o propoziție înscrisă în sufletele noastre, ale tuturor, rămasă nouă de la Will Shakespeare: "Restul este tăcere", ne luăm rămas bun de la acest mare cântăreț al poeziei de temniță, Viorel Gheorghiuță.